

Borz Zsófia

Az 50 éves jubileumát ünneplő MTA BTK ZTI Zenetörténeti Múzeumának képzőművészeti gyűjteménye

Az MTA Zenetudományi Intézet részeként 1969-ben alapított Zenetörténeti Múzeum egyik feladata a Magyarországon fellelhető, zenei életéhez kötődő képzőművészeti alkotások – festmények, grafikák, szobrok, domborművek, érmek, plakettek, illetve kortárs műtárgyak – gyűjtése, tudományos feldolgozása és bemutatása. A mintegy 1300 műtárgyat számláló 50 éves gyűjtemény nemcsak a zenetudomány, hanem a művészettörténet számára is igen fontos alkotásokat foglal magába.

A gyűjtemény legkorábbi darabjai a 17. századból származnak, a 18-19. századot érmek, festmények, grafikák és szobrok is egyaránt reprezentálják, a 20. és 21. századi anyag pedig rendkívül sokszínű és heterogén. A következőkben műfajonként mutatom be a képzőművészeti gyűjteményt, az egyes gyűjteményegységek létrejöttét, az ismert és kevésbé feldolgozott alkotásokat, illetve kiemelt példákön szemléltetem a művészettörténeti–muzeológusi kutatómunkát.

Éremgyűjtemény

A legtöbb művet felvonultató érem és plakett gyűjtemény a legfeldolgozottabb egység. Kaisinger Rita, a múzeum korábbi munkatársa 1988-ban rendezett éremkiállítást a gyűjteményből *Zenei éremgaléria* címmel. Baranyi Anna, a múzeum jelenlegi vezetője az 1994-ben Magyarországon megrendezett FIDEM Nemzetközi Éremművészeti Kiállítás alkalmával készítette *A zene a magyar éremművészetben 1898–1993* című tárlatot, illetve a 2012-ben megnyitott állandó kiállítás során dolgozta fel az éremgyűjteményt. 1988-ban, a kollekció bemutatása zeneszerzők és zenei események szerinti csoportosításban történt, míg 1994-ben és 2012-ben az éremművészetünk stílusfejlődése adta a keretet.

Az Intézet és a Múzeum munkatársai által rendezett kiállításokon is több alkalommal szerepeltek érmeink, például a Bartók-, a Kodály-, a Dohnányi-, a Haydn-, az Erkel- és a Liszt-emlékkiállításokon. A Múzeum kölcsönzött, kölcsönöz érmekeket továbbá a martonvásári

Beethoven Múzeum állandó kiállításába, illetve a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, a Postamúzeum és a Soproni Múzeum időszakai tárlataihoz, továbbá külföldre is, például az 2006-os párizsi *Hommage á Bartók* című kiállításra.

Az anyag feldolgozottságát tükrözi a témában megjelent számos publikáció is. Hazai és külföldi kötetek közül kiemelendő a *Zenetudományi Dolgozatok*, a *Studia Musicologia* és a *Numizmatikai Közlöny*. Ezeken kívül több konferenciakötetben, például *A Numizmatika és a társtudományok* és a *Medailles* kiadványokban, továbbá monográfiákban is helyet kaptak a múzeum érmei. A zenei témájú éremművészetet dolgozta fel Baranyi Anna PhD disszertációjában, melyben szintén nagy számban képviseltetik magukat a múzeum darabjai.

A Zenetörténeti Múzeum közel 900 darabos gyűjteményi egységében zenei témájú, stílusában, technikájában és anyagában is igen eltérő érmek, illetve plakettek találhatók. A legkorábbi darabok a 18. század második feléből és a 19. század elejéről valók, ám az anyag túlnyomó része 20. századi művészek munkája. Többségében a zeneszerző- és a zenésziportrék képviseltetik magukat, kisebb számban pedig a zenei intézmények és egyesületek jubileumaira, illetve a zenei versenyekre készült darabok kapnak helyet.

Az alapítás évében Major Ervin (1901–1967) zenetudós hagyatékából 19 darab zenei érem alapozta meg a múzeum éremgyűjteményét: többek között Berán Lajos *Liszt-centenárium* plakettje, Reményi József *Beethoven halálának 100. jubileumára* készült emlékérmé, illetve Anton Scharff *Nemzeti Zenede 50 éves jubileumának* emlékérmé. A '70-es években igen jelentős mennyiségben és minőségben járult hozzá a gyarapodáshoz gyűjteményeik zenei témájú érmeivel a két neves numizmatikus: 1975-ben Szigeti István (1906–1981) túlnyomó részt magyar művészek alkotásaival, majd 1978-ban Auer Miklós (1903–1979) – a magyarok mellett – a legnevesebb francia (pl. Antoine Bovy, Jacques-Édouard Gatteaux, David d'Angres) és osztrák (pl. Carl Radnitzky, Josef Hermann Tautenhayn, Stefan Schwartz) éremművészek munkáival.

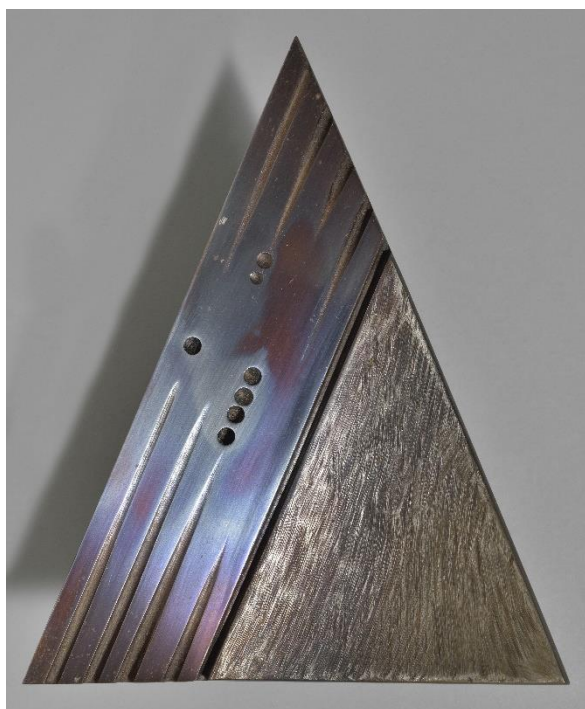
Műgyűjtők mellett éremművészek hagyatékaiból származó zenei témájú alkotások is bővítették a gyűjteményt, főként a '80-as években. Reményi József feleségétől 1983-ban 8 darab Bartók- és Kodály-érem került az állományba, míg Kunvári Lilla alkotásaiból 18 darab, magyar és külföldi zeneszerző portréját kaptunk ajándékba. Solymári Walkó László bronz, illetve gipsz érmei (67 db) 1985-ben, míg 1990-ben Borsos Miklós zenei témájú munkái (31 db) lettek – özvegyének jóvoltából – a múzeum tulajdonai.

Az évek során több művész, 1979-ben Renner Kálmán, 1993-ban Madarassy Walter és Vigh Tamás, 1996-ban Várnagy Ildikó, 2015-ben Sz. Egyed Emma és Pató Róza, 1994-ben és 2018-ban pedig Budahelyi Tibor érmeivel is gyarapodtunk. Ezek a műtárgyak közvetlenül a művésztől kerültek a múzeumba.

Több éremművész esetében a zenei téma kiemelt hangsúlyt kapott. Beck Ö. Fülöpöt a század elején, Reményi Józsefet a két világháború között, Borsos Miklóst a háború utáni évtizedekben, míg Budahelyi Tibort a 20. század utolsó negyedében foglalkoztatta a zene, mint téma. Azok a művészek között is, akik mindössze csak egy-egy zenei érmet készítettek, vannak, akik szintén fontos részei a gyűjteménynek.¹

1. kép Ferenczy Béni: Bartók Béla, 1936

2. kép Budahelyi Tibor: Bartók kottatára / Bartók sorozat, 1995

A gyűjteményben Bartókkal kapcsolatos érmetek találunk a legnagyobb számban. A leghíresebb és legszebbnek tartott *Bartók-portrét* Ferenczy Béni készítette 1936-ban. **(1. kép)** Borsos Miklóst zenei műveltsége és baráti kapcsolatai motiválták több, már elhunyt, illetve kortárs zeneszerző és előadóművész érmeinek megalkotására. A *Bartók-érem* 1970-ben készült. A Bartókhoz köthető műalkotások mennyisége – nem csak az érmetek esetén – az 1981-es évforduló alkalmával jelentősen megnőtt. A Ferenczy tanítvány, Vigh Tamás a zongorázó Bartókot ábrázolta öntött bronz érmén. (Véleménye szerint a legjobb Bartók-portrét Ferenczy alkotta meg 1936-ban.²) Várnagy Ildikó

¹ BARANYI Anna: *A zenei témájú magyar éremművészet a 20. században*. Doktori disszertáció, Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2002

szintén a centenáriumra készült újszerű, vas csavarokból és lapokból készült éremsorozatában Bartók életét és munkásságát fogalmazta meg. A formákkal való kísérletezés szép példái a hagyományos formákat áttörő, lírai konstruktív felfogásban, új anyaghasználattal és technikával készült háromszög alakú érmek. Az éremsorozatot a Zene-történeti Múzeumban 1995-ben rendezett *Bartók a képzőművészetben* című kiállításra készítette Budahelyi Tibor, majd 1996-ban további darabokkal egészítette ki. (2. kép)

A zenei intézmények jubileumára készült érmek közül az 1840-ben alapított Nemzeti Zenedéhez köthetőket emelném ki. 1865-ben kiemelkedő, országos jelentőségű rendezvényekkel emlékeztek meg az akkor még Hangszegyleti Zenede néven működő budapesti intézményről. A 25. évfordulóra kisméretű (28 mm) aranyozott bronz érmet verettek. A legreprezentatívabb érme a Nemzeti Zenede fennállásának 50. évfordulója alkalmából 1890-ben készült. (3.

kép) Az emlékérem megmintázására Anton Scharff (1845–1903) bécsi éremművészt

3. kép Anton Scharff: A nemzeti Zenede 50 éves jubileuma, 1890

kérték fel, aki a 19. század utolsó negyedének magyar kulturális életében jelentős szerepet játszott. Az előlapon az oszlopos, timpanonos épület az intézetet, a zenét és a tanítást az Orfeusz ölében ülő és a hangszer hangjait pengető gyermek szimbolizálja, míg a két nőalak Magyarország, illetve Budapest perszifikációja.³ Az érme hátlapján a hangszerek mellett egy hattyú kapott helyet, amely Cesare Ripa *Iconologia* című művében is a zene jelképeként jelenik meg a *Poesia*, a Költészet alakja mellett.⁴ Scharff az allegóriák, valamint a zeneművészet és a pedagógia szimbólumainak bravúros kombinálásával és összeegyeztetésével páratlanul gazdag kompozíciót alakított ki.

² BARANYI, 2002. 30.

³ BARANYI Anna: Anton Scharff emlékérmé a Nemzeti Zenede ötvenedik jubileumára (1890). in. *A Numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Budapest, Argumentum Kiadó, Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat, 1999. 189-192.*

⁴ RIPA, Cesare: *Iconologia*. Venetia, Presso Cristoforo Tomasini, 1645. 493.

Festménygyűjtemény

A 36 képből álló festménygyűjtemény több mint a felét zeneszerzők, zenészek portréi teszik ki, de előfordulnak olyan művek is, amelyek látszólag nem kötődnek a zenéhez (tájképek, zsánerképek, csendéletek stb.), ezek többnyire Rácz Aladár (13 db) tulajdonából kerültek hozzánk.

4. kép Schiffer Artúr: Szendy Árpád, 1916

Az első, 1969-ben beletárolt festmény *Bihari János* ismeretlen festő által készített olajképe, amely Major Ervin hagyatékából származik. 1974-ben Szendy Árpád (1863–1922) a Zeneakadémia zongoratanára és a Nemzeti Zenede elnökgazgatója hagyatékából festménnyel, szobrokkal, plakettel és adattári dokumentumokkal gyarapodott a múzeum. 1916-ban Schiffer Artúr reprezentatív olajportrén örökölte meg Szendyt. (4. kép) Feltételezhetően magánmegrendelésre készült, ugyanis a kép Szendy Árpád leszármazottjától került a múzeumba. A festő családi kapcsolatai révén is közel állt a zenei élethez, testvére, Schiffer Adolf híres csellóművész volt, aki többször zenélt együtt

Szendyvel is. A szecessziós, háromnegyed alakos portré háttérében a zene szimbólumaként két hosszú, lenge ruhába öltözött, harsonán és lírán játszó nőalak sejlik elő.

Az 1922-ben elhunyt Szendy Árpád a már említett Nemzeti Zenede ujjászervezője és elnökgazgatója volt. „A tanári kar október 1-én tartott ülésében Kern Aurél elnökgazgató emlékbeszéd keretében behatóan méltatta Szendy érdemeit és jelentőségét a Nemzeti Zenede, egyúttal a magyar zenekultúra történetében. Az ülésből kifolyóan a megboldogult özvegyéhez jegyzőkönyvi kivonat küldetett, egyben elhatároltatott Szendy Árpád arcképének megfestetése.”⁵ Tekintve, hogy a gyűjteményünkben szereplő festményen korábbi jelzet olvasható (1916), nem erre a festményre vonatkozott a megjegyzés. Az évkönyvi bejegyzésen

⁵ Dr. Haraszi Emil (szerk.): *A Nemzeti Zenedei alaphól állami fenntartás alatt fenntartott Nemzeti Zenede évkönyve az 1922–1923. évről*. Budapest, A Nemzeti Zenede Kiadása, 1923. 6–7.

túl más információ ez eddig nem áll rendelkezésünkre az említett portréről. Az is előfordulhat, hogy a tervet nem valósították meg. Amennyiben mégis elkészült, a múzeum festménye kapcsán is fontos lehet, összehasonlító elemzésekhez adhatna témát.

A Zenetörténeti Múzeum alapításától fogva nagy figyelmet fordított a műtárgyak restaurálására és állaguk megőrzésére. Ez a muzeológiai feladat a Szendy-portré tekintetében is fontos volt a további kutatások, illetve a kiállíthatósága miatt.⁶ A tisztítás után amellet, hogy a portré karakterábrázolásának kimagasló színvonala még erőteljesebben érvényesül, a jobban látható részletek, például a háttérben zenélő nőalakok, a festmény témájának és a szecessziós motívumkincseknek a kutatásához is hozzájárulnak.

Szintén a restaurálás eredményeképp érvényesül igazi szépsége *Ormay Ferenc* (1835–1876) operaénekes portréjának. Ormay portréja azon kevés olajkép közé tartozik, amelyet 19. századi operaénekesekről, például *Hollós Kornéliáról*, *Schodelné Klein Rozáliáról* és *Stéger Ferencről* készítettek. A tisztítás után az ábrázolt karaktere kifejezőbbé vált. Bár ismeretlen az alkotó, a restaurálásnak köszönhetően az arckép jobban beilleszthető a kor portréinak sorába.

5. kép Kunwald Cézár: *Vikár Béla*, 1907

Vikár Béláról Kunwald Cézár (1870–1947) 1907-ben festett reprezentatív olajképet. **(5. kép)** A szecessziós formájú és színvilágú, de naturalista felfogású portrén rendkívül kifejező a karakterábrázolás. Kunwald művészetében kiemelt helyet foglalnak el az arcképek. Neve a zenei világban is jól ismert a zeneszerzőket ábrázoló portréi által. 1908-ban Dohnányi Ernőt örökítette meg olajképen, később, 1929-ben kiadta a magyar zeneszerzők arcképeinek kőrajzsorozatát, amely 8 portrét tartalmaz.⁷ Utóbbiak a Zenetörténeti Múzeum grafikagyűjteményében is megtalálhatók.

A *Vikár-kép* jobb felső sarkában egy címer látható, ami a restaurálás következtében vált kivehetővé. Az eddigi kutatások alapján nem találni nyomát annak, hogy *Vikár Béla*

⁶ A festményt Hernádi György festményrestaurátor restaurálta 2017-ben.

⁷ A nyolc zeneszerző: Bartók Béla, Dohnányi Ernő, Hubay Jenő, Kerner István, Kodály Zoltán, Koessler János, Michalovich Ödön, Weiner Leó.

nemesség- vagy címeradományozásban részesült volna. A címerkép, a kicsinyeit vérével tápláló pelikán, az önfeláldozó szeretet jelképe igen gyakori motívum a magyar heraldikában, családok, városok, intézmények címereiben is egyaránt megtalálható. Vikár édesapja, Vikár János református lelkész volt, így valószínűsíthető, hogy a címer a magyar református egyházhoz köthető, ugyanis a pelikán a 12. század óta az egyik legkedveltebb Krisztus-szimbólumok egyike volt, amit a reformátusok is gyakran használtak. A képen látható címer a sisakdíszében tér el a hasonló pelikános címerektől, erre a motívumpárosításra nem találni analógiát.⁸

A portrék mellett zenészek hagyatékaiból származó zenei témájú ábrázolások, illetve csendéletek és tájképek példázzák azt a kapcsolatot, amely a zene- és képzőművészek között mutatkozott meg a 20. század első két harmadában. 1990-ben a Rácz Aladár hagyatékkal – pár érem mellett – számos festmény és grafika is került a Múzeumba a művész özvegyének ajándékaként. Ezek zenei vonatkozása nem témájukban, hanem többségében származásukban, relikvia-jellegükben rejlik.

Ráczot barátja, Miháltz Pál cimbalmozás közben örökített meg vegyes technikával készült festményen 1962-ben. A különleges színezetű háttérből határozott kontúrvonalakkal emelkedik ki a zenész alakja. A művész a festmény háttérén lévő feliratokkal utalt a muzsikusi repertoárjában szereplő Couperin-, Bach- és Scarlatti átiratokra.

6. kép Barcsay Jenő: *Parasztház, é.n.*

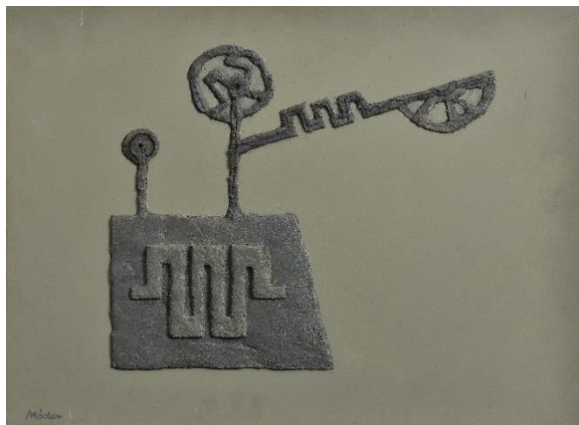

7. kép Gadányi Jenő: *Tájkép, é.n.*

Rácz hagyatékából olyan kitűnő művészek festményei származnak (Miháltzon kívül), mint Barcsay Jenő, Boross Géza, Domanovszky Endre, Duray Tibor, Gadányi Jenő és Vidéky Brigitta. A Rácz tulajdonában lévő festmények és grafikák egykor szobáinak falait díszítették, erről több fotó is tanúskodik.

⁸ Ezúton is köszönöm Soós Ferencnek a közreműködését a heraldikai kutatásban.

Barcsay Jenő maga is közel állt a zenéhez, fiatalon Marosvásárhelyen zongorázni tanult. Festészetét a fény–árnyék hatásokra épülő komor ábrázolásmód jellemzi, ami ezen a kisméretű, *Parasztház* című festményen is megmutatkozik. **(6. kép)** Gadányi Jenőtől egy portré, két tájkép **(7. kép)**, egy csendélet és egy színek kompozíció is érkezett a művész hagyatékával a múzeumba. Gadányi életművében a konstruktív szerkesztési mód mellett nagy hangsúlyt adott a színeknek és a fantáziát megmozgató asszociációs motívumoknak. Színkezelése expresszív, formavilága modern és absztraháló.

8. kép Mór Rezső: *Időtengelyek I.*, 1991-92

A tár festményeinek túlnyomó többsége 20. századi mester alkotása. A modern műtárgyak közé tartozik az 1991-92-ben készült Mór Rezső *Időtengelyek* című háromdarabos festménysorozata. **(8. kép)** Mór a fém adta hangai lehetőségeket komponálta bele objektjeibe 4. dimenzióként, amelyek szellemiségét festményei is tükrözik.⁹ Olajképein előtűnő gépies alakzatokat azokat a formákat jelenítik meg, amelyek acéllemezből vágott alkotásain jutnak érvényre.

Grafikagyűjtemény

A grafikai gyűjteményben mintegy 300 mű található. A zömmel 18-19. századi, részben 20. századi grafikák két fő csoportja a zeneszerzőket, zenészeket ábrázoló portrék, valamint a zenei témájú ábrázolások, illetve a zenemű illusztrációk. A már többször említett Major hagyatékban olyan, 212 darab nemesgrafikai sokszorosító eljárással készült alkotásokat találunk, mint rézkarcok, rézmetszetek, acélmetszetek, litográfiák, fametszetek, továbbá fénynyomatok. (A Major-hagyatékot Baranyi Anna a *Zenetudományi Dolgozatok* 2015-ben megjelent számában átfogóan ismertette.¹⁰)

⁹ BORDÁCS Andrea (szerk.): *Mór Rezső ötdimenziós acélköltészet*. Budapest, Ernst Múzeum Kht., 2005. 16-22.

¹⁰ BARANYI Anna: Zenei témájú grafikák Major Ervin hagyatékából. in. Kiss Gábor (szerk.): *Zenetudományi Dolgozatok 1978–2012: 35 éves jubileumi kötet*. Budapest, MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2014. 349-385.

9. kép William Unger (Tiepolo után):
Antonius és Kleopátra, é.n.

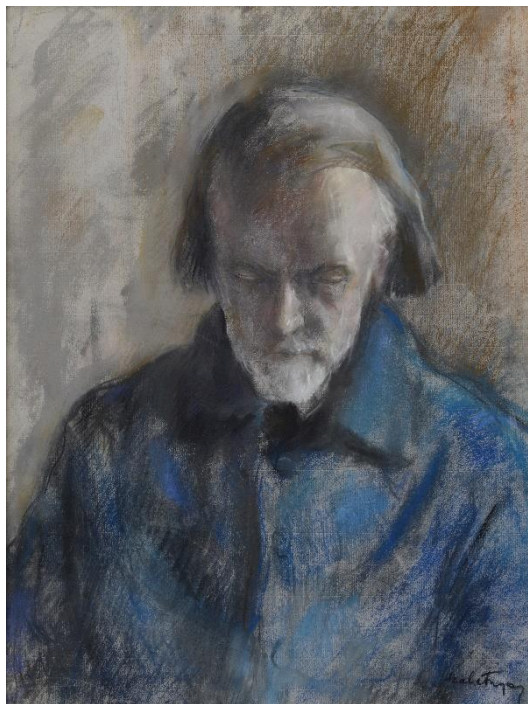
10. kép Derkovits Gyula: *A koncert*,
1921

A grafikák többsége elsősorban a 17. századtól a 19. század végéig terjedő időszakban megjelent grafikai alkotásokkal illusztrált kötetekből vagy műmellékleteket tartalmazó periodikákból, illetve grafikai albumokból származnak. Igen nagy számban vannak a külföldi múzeumokban őrzött 15-18. századi műtárgyakról készült 19. századi metszetek, amelyek vagy zenei témájúak, vagy megjelennek rajtuk zenei motívumok, például hangszeres, táncoló és éneklő alakok. (Például: Tiepolo: Antonius és Kleopátra (9. kép) festményének metszete.)

Major gyűjtésének magyar vonatkozású tárgyai között olyan grafikákat is találunk, mint például az egyetlen huszadik századi rézkarc, Derkovits Gyula *A koncert* című műalkotása, amely 1921-ben készült.¹¹ (10. kép) Derkovits életének 1920 körül szerves része volt a zene. A koncertlátogatásokon kívül nagy hatással volt rá a közös muzsikálás a nyergesújfalui Kernstok-iskola többi képzőművészeivel. Azonban a művész nem konkrét zenei élményt örökített meg, hanem egyfajta idilli képet. Az árkádiai tájba helyezett allegorikus jelenet és a körben elrendezett szereplők kompozíciója a zene és a zenélő, illetve a természet és az ember harmóniáját hivatott bemutatni. Derkovits egy évvel később megfestette a kompozíció nagyméretű, reprezentatív olajfestmény változatát, amely a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonát képezi.

¹¹ A grafikát Tombor Krisztián papírrestaurátor restaurálta 2018-ban.

A gyűjteményünk közismert, nagy értékű alkotásai közé tartozik Szalatnyai József *Kodály Zoltán* portréja. **(11. kép)** Kodályt 1962-ben, születésének 80. évfordulóján örökítette meg Szalatnyai pasztellképen, amely a portrék között a legjobban tükrözi Kodály személyiségét, jellemét: nyakig begombolt kék kabátban, lehajtott fejjel, visszafogott komolysággal ábrázolta. Az arcképet több változatban is újraalkotta, 1971-ben olajképként, majd 1982-ben ismét pasztell technikával.

11. kép Szalatnyai József: *Kodály Zoltán*, 1962

1978-ban Nemeskéri Ernő, fiatal műgyűjtőtől vásárolta meg Pérely Imre Bartók portréját a Bartók Archívum, ahonnan a grafika a Múzeumba került. **(12. kép)** A tollrajz történetének adatairól a Múzeum adattárában őrzött dokumentumok informálnak.¹² Egy kivágott újságcikk arról tanúskodik, hogy egy korábbi számban illusztrációként közölt Bartók-portré felkeltette Somfai László, a Bartók Archívum akkori vezetőjének érdeklődését. Egy másik dokumentumban Heitler László Ferenczy Béni 1936-os rajzával veti össze Pérely 1927-ben készített tollrajzát, utóbbit részletesen elemzi is.

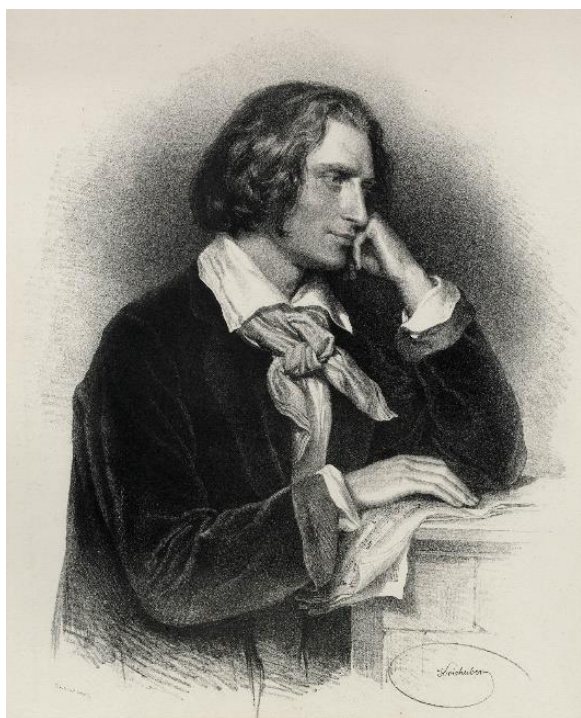

12. kép Pérely Imre: *Bartók Béla*, 1927

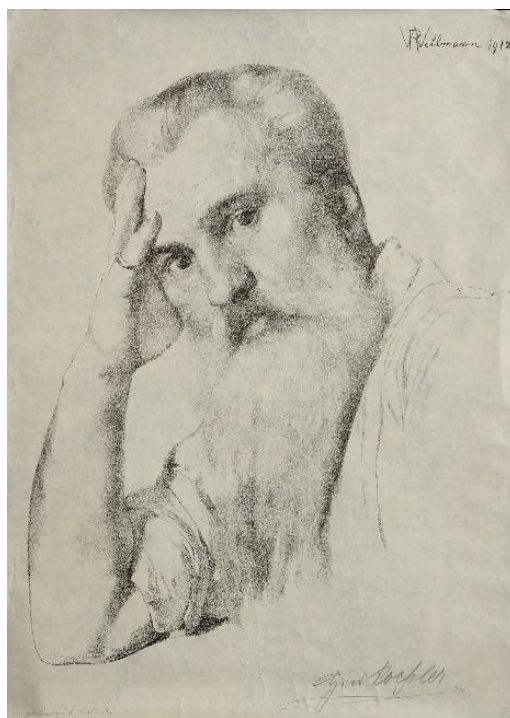
A mi gyűjteményünkben is megtalálható egy Bartókot ábrázoló Ferenczy Béni litográfia, bár nem a fentebb említett, hanem az '55-ös. A szobrász, érem- és grafikusművész az éremgyűjteménybe tartozó 1936-os érem előlapján megmintázott Bartók-arcképet használta fel 1955-ben, a zeneszerző halálának 10. évfordulójára készített domborműhöz és grafikához is. A dombormű több verziója is a szoborgyűjteményünk kiváló darabja.

¹² MTA BTK ZTI Zenetörténeti Múzeum, Adattár, ltsz. AD 87-2007

Ikonográfiájuk alapján többféleképpen csoportosíthatjuk a zeneszerzőportrékat. A hagyományos portrék (pl. mellképek) mellett jellemzőek azok az ikonográfiai típusú arcképek, amelyek a zeneszerzőket ihletszerzés közben mutatják be. **(13. kép)** Reneszánsz előképre vezethető vissza Joseph Kriehuber 1846-ban, *Liszt Ferenc*ről készített könyomatának kompozíciója. Liszt asztalon könyököl, keze alatt kottapapír, melyre aktuális művét rögzíti. Tekintete a távolba réved, elgondolkozik.¹³

13. kép Josef Kriehuber: *Liszt Ferenc*, 1846

14. kép Wellmann Róbert, *Koessler János*, 1912

A könyökére támaszkodó, melankolikusan elgondolkodó művész portréjára a 20. század elején is találunk példát a gyűjteményünkben. Wellmann Róbert *Koessler János*ról (1853–1926), a Zeneakadémia nagy hatású zeneszerzéstanáráról 1912-ben készült litográfiáján a Liszt-képhez hasonló beállítást alkalmazta. **(14. kép)** A zeneszerző jobb kezével a fejét tartja, hasonlóan Liszthez. Eltérő azonban, hogy Koesslert nem magába mélyedve látjuk, hanem – bár elmereng – szembenéz a nézővel, kitekint a képből. Az 50 példányban készített litográfiából két számozott példány, a 6-os és a 14-es is a grafikagyűjteményben van.

A Liszt- és Koessler-grafikák kompozíciójának előképe a reneszánsz idejére mutat vissza, amikor is a négy vérmérséklet szerinti melankóliát nem csak a szomorú kedélyállapotú

¹³ BORZ Zsófia: *Magyar zeneszerző-ábrázolások ikonográfiája a 19. század második felében*. Konferencia előadás: Fiatal Művészettörténészek VI. Konferenciája, Esztergom, 2017. október 27-29.

emberekre értették, hanem az értelmes és gondolkodó személyek temperamentumával is összefüggésbe hozták. Kiváló példája Albrecht Dürer *Melancholia* rézmetszete (1514), melyen mind a két előbb említett típust ábrázolta. A melankolikus alkotó jellemzője, hogy magába fordul, a belső felé összpontosít a művészet minél tökéletesebb létrejöttéhez.¹⁴

A grafikagyűjtemény részét képezik egykor Rác Aladár cimbalomművész tulajdonában volt, általa vásárolt vagy neki és feleségének, Yvonne-nak ajándékozott képzőművészeti alkotások, amelyek otthonuk falait díszítették. A festményekkel ellentétben a grafikák között a csendéletek, tájképek mellett a zenei témájú ábrázolások is képviseltetik magukat. A hagyatékban találunk Borsos Miklóstól, Csohány Kálmántól, Domanovszky Endrétől, Fónyi Friml Gézától, Iván Szilárdtól, Kósa Györgyné Molnár Máriától és Vidéky Brigittától ceruza- és tollrajzokat, pasztellképeket és linómetszetet. A cimbalomművészhez kötődő közeli, gyakran baráti kapcsolataikat tükrözi az alkotásokon olvasható számos dedikáció is.

Borsos Miklós szobrász, éremművész, grafikus munkái közül nemcsak érmekeket találunk a múzeumban, Rác hagyatékából kisméretű, két utcai tamburást ábrázoló tollrajzát is. Borsos maga is zenélt, illetve baráti kapcsolatai motiválták számos zenei témájú alkotás elkészítésére.

15. kép Domanovszky Endre: *Virágcsendélet*, 1956

Domanovszky Endre 1956-ban Rác születésnapjára egy *Virágcsendéletet* rajzolt, amit így dedikált: „Emléül Rác Aladárnak az én legkedvesebb tanítómesteremnek 70. születésnapja alkalmából szeretettel: Domanovszky Endre 1956.” (15. kép) Iván Szilárd, Szőnyi István egykori tanítványa tollrajzban örökítette meg a cimbalomművészt, aki hangszerén játszik.

¹⁴ SINKÓ Katalin: *Sírva vigad a magyar... A melankolikus magyar alkat a 19. századi hazai művészetben*. In: Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok a nemzeti romantika világából*. Budapest, Püski, 2005, 75-76.

Szoborgyűjtemény

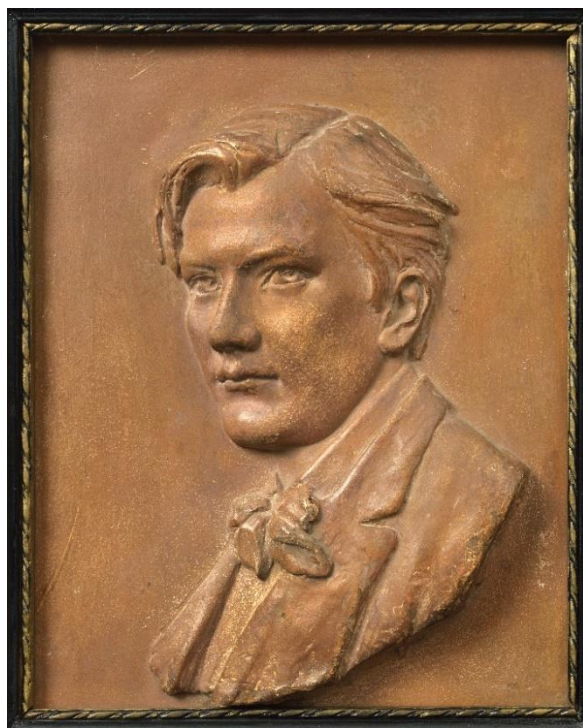
A szoborgyűjteményben közel 50 szobor, kisplasztika és dombormű található. A technikájában, stílusában és műfajában is sokszínű gyűjtemény nagyobb részét, ahogy a többi gyűjteményegységben is láttuk, magyar zeneszerzők portréábrázolásai teszik ki, kisebb részét pedig zenei művek ihlette domborművek, illetve zenei témájú ábrázolások képezik.

A gyűjtemény külön részét alkotja Kodály Zoltán és Tóth Aladár *halotti maszkja*, melyek megőrizték a neves zeneszerzők arcvonásait. Ezeken kívül, mint relikviák kaptak helyet a gyűjteményben Liszt Ferenc, Rácz Aladár és Szendy Árpád kezéről készült gipsz- és bronzöntvények, összesen 7 darab.

Az első jelentősebb gyarapodást az 1970-es évek elején Emmeline Halse *Dohnányi-domborműve*, Beck András *Bartók Béla* egészalakos bronzszobra és Szervátiusz Jenő fa domborművei, köztük a *Cantata profana* című monumentális alkotás, továbbá *Szendy Árpád büszkje* jelentették.

Dohnányi Ernő fiatalkori portréját Emmeline Halse angol szobrásznő 1901-ben mintázta meg gipszből. **(16. kép)** A képmás 1970-ben Dohnányi Mártától került a gyűjteménybe. Feltételezhetően a magyar zongorista londoni látogatása alkalmával készülhetett a dombormű. Egy hasonló Dohnányi-portrét már 1898-ban is készített a művésznő, amely a londoni Royal College of Music gyűjteményében található.

Beck András egészalakos *Bartók Béla* bronz szobra, az Erdődy palota kertjét díszíti. Bartók alakjának megformálása az '50-es évek stílusába illeszkedik. Bal lábával kissé előre lépő, ezzel szinkronban jobb karját lendítő szobor bár mozgást imitál, mégis statikus hatású. A szobor 1973-ban lett a múzeum tulajdona, akkor még az Úri utcában kapott helyet. Később, a Zenetudományi Intézet költözésekor került jelenlegi helyére.

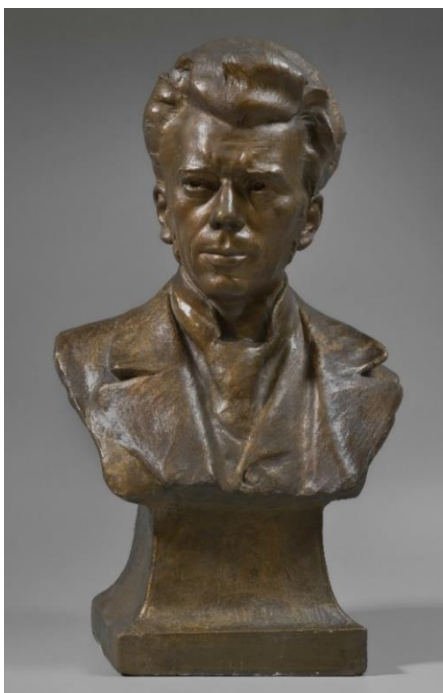

16. kép Emmeline Halse: *Dohnányi Ernő*, 1901

17. kép Szervátiusz Jenő: *Cantata profana*, 1965

Bartók Béla művészetének képzőművészeti interpretációi közül az egyik legismertebb a *Cantata profana* dombormű (1965). **(17. kép)** Szervátiusz Jenő kolozsvári születésű szobrász a román népi történetet, a csodaszarvasok legendáját bartóki szellemiségben ültette át a képzőművészet nyelvére. A téma közel állt a szobrászművészhez, ezért a színezett dombormű három változatát is elkészítette: először 1957-ben, majd 1965-ben és 1980-ban. A zsúfolt jelenetsor középpontjában a nyilát megfeszítő vadász, jobb oldalt a szarvassá változott fiúk jelennek meg, míg a bal oldalt mellékalakokként az édesanya, a furulyázó pásztorfiú és maga Bartók is feltűnik.

18. kép Holló Barnabás: Szendy Árpád, 1902

Holló Barnabás szobrászművész 1902-ben gipszből mintázta meg Szendy Árpádot.¹⁵ **(18. kép)** A mellszobor a már tárgyalt reprezentatív festménnyel együtt került a múzeumba 1974-ben. A büszt szerepelt a Képzőművészeti Társulat 1918-as Madarász Viktor, Zemplényi Tivadar és Holló Barnabás műveiből rendezett emlékkiállításán. Ahogy a *Pesti Napló* hasábjain olvashatjuk, a kortárs sajtóban pozitív visszhangot kapott a büszt: „Külön figyelmet érdemel a jellemzés erőteljessége és lendülete Szendy Árpád mellszobrán.”¹⁶

Holló a szobrot több példányban is kiöntötte. A *Zene* c. folyóirat 1927 decemberében számolt be arról, hogy a Zeneművészeti Főiskola Könyvtárának „ikonográfiai gyűjtemény”-e ajándékozás útján más tárgyak mellett Szendy mellszobrával gazdagodott.¹⁷

¹⁵ A büsztöt Gerő Péter restaurátorművész restaurálta 2018-ban.

¹⁶ *Pesti Napló*, 1918. évi 69. évfolyam 27. szám, február 1.

¹⁷ A *Zene*, 1927. IX. évfolyam, 5. szám, december

A múzeum szoborgyűjteményének néhány darabja a Zenetudományi Intézet fő lépcsőjének fölkéiben kapott helyet. Borbás Tibor *Bartók portréja*, Kováts György *Dohnányi mellszobra* és Palotai Gyula *Kodály szobra* a múzeum portrészobrai közé tartoznak. Palotai további 3 szobrával gazdagítja a gyűjteményt, melyek *Bartók Bélát*, *Ránki Györgyöt* és *Szvjatoszlav Teofilovics Richtert* ábrázolják.

Azon műveket, melyek zenei témákat dolgoznak fel, Kunvári Lilla domborművei és Lugossy Mária szobra képviselik. Kunvári hagyatékából 1985-ben olyan domborművek kerültek a gyűjteménybe, mint a *Hárfázó nő*, a *Csellózó* és a *Hegedülő*, illetve a *Pán* alakját ábrázoló alkotás. Lugossy Máriát – mint a fentebb említett Szervátiuszt – egy konkrét Bartók mű, a *Mikrokozmosz* ihlette meg. **(19. kép)** A zeneművel azonos című, nagyméretű, süttői mészkőből és üvegből készült szobor 1995-ben szerepelt a múzeum Bartók halálának évfordulóján rendezett, *Bartók a képzőművészetben* című kiállításon a reprezentatív Bartók teremben, majd utána a Múzeumnak otthont adó Erdődy palota kertjében helyezték el.

19. kép Lugossy Mária: *Mikrokozmosz*, 1995

Az utóbbi években újabb zeneszerző mellszobrokkal gyarapodott a gyűjtemény. 2017-ben a Szendy-tanítvány Szatmári Tibor hagyatékából került a gyűjteménybe egy festmény, illetve két szoborportré a zongoraművészről, továbbá adattári dokumentumok és fotók. Horváth Béla 1920-ban, klasszicizáló stílusban mintázta meg Szatmárit.

Hubay Jenő hegedűművész, a Zeneakadémia tanára kamarazene partnerétől, Popper Dávid gordonkaművésztől kapott egy *Beethoven szobrot*, feltételezhetően már a 19. század végén. A Hugo Hagen (1818–1871) szobra után készült büszt egykor a budapesti zeneélet egyik központi helyszínén, Hubay dunaparti palotájának fehér zenetermében állt, a fehér Bösendorfer zongora mellett. A Beethoven szobrot Vágó Gábor által 1937-ben készített *Hubay-büszttel* együtt 2018-ban Hubay Lászlótól kapta ajándékba a múzeum.

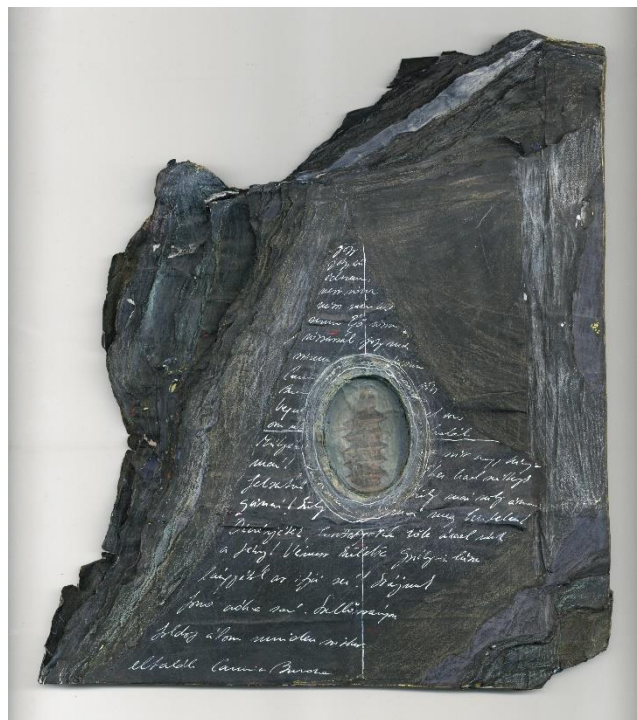
Modern gyűjtemény

20. kép Judith Nem's:
Mikrokozmosz, 1995

A 20. századi zene képzőművészeti interpretációi a modern technikai újításoknak és eszméknek köszönhetően már a legújabb technikákkal és műfajokban készültek. A képzőművészeti gyűjteményünkben a modern műalkotások közé azokat a 20. század végén és a 21. században készült, kortárs tárgyakat soroljuk, amelyek nem tartoznak az érmek, a festmények, a grafikák és a szobrok közé. A legtöbb tárgy a mail art és az objektművészet műfajába tartozik, de találunk papír reliefeket (20. kép) és book artokat is.

A múzeum 1995 tavaszán a Magyar Művészkönyvalkotók Társaságával és a Magyar Grafikusművészek Szövetségével közösen rendezett *Könyv és zene* című kiállítás alkalmával a modern képzőművészeti alkotók felé nyitott. A book art (könyvművészet) eredetileg a könyv küllemének meghatározását jelentette, azonban a 60-as évek alternatív művészetében a terminus új értelmet nyert. A tárgy igazi mondanivalója maga a könyv lett, és elkészítésének minden fázisát a képzőművész végzi el. A tárlaton a műfaj jelentősebb hazai képviselő állították ki műalkotásaikat, köztük Budahelyi Tibor, Butak András, Csernik Attila, Dezső Andrea, Hegedűs 2 László, Kiss Ilona, Móder Rezső, Pataki Tibor és Várnai Gyula. A legtöbb esetben egy példányban létrehozott, zenei ihletettséggű alkotásokból több is bekerült a múzeum képzőművészeti gyűjteményébe, például Butak András *A zene könyve* című négy darabos munkája, illetve Dezső Andrea *A hegedű könyve* és a *Carmina Burana* (21. kép) című alkotásai.

21. kép Dezső Andrea: *Carmina Burana*, 1994

A szintén 1995-ben, Bartók halálának 50. évfordulója alkalmából rendezett *Bartók a képzőművészetben* című kiállítás során nagy számban érkeztek a múzeumba Bartók életéhez és munkásságához kötődő műalkotások. Többségüket a kurátor, Baranyi Anna felkérésére készítették és a kiállítás zárása után ezek közül számos a múzeum gyűjteményébe került a művészek ajándékaként.

A Bartók tiszteletére készített mail artok sokasága Kádár József képzőművész segítségével hazai és külföldi művészekről érkeztek a múzeumba. A mail art, vagyis postai művészet vagy küldeményművészet a '60-as években vált tömegessé. A postai hálózatot felhasználó és a postai kellékekből – mint például levél, boríték,

22. kép Kádár József: *Hommage à Bartók*, 1995

– inspirálódó művészeti tevékenység célja a művészi „üzenetek” küldése, művészi kapcsolatépítés. A leggyakoribb alkotói módszerek a rajz, a kollázs, a kivágás, a pecsételés, a kopírozás, a fénymásolás. A gyűjteményünkbe került mail artok készítői, többek között Helena Bergmann, Daniel Daligand, Máté Gyula, Louise Héroux, Kádár József (22. kép), Kiss Ilona, Diotanelli Marcello, Antonio Murga, Nádas Alexandra, Judith Nem's, Jürgen Olbrich, Carlo Pittore és Giovanni Strada valamennyien a Bartók-témát dolgozták fel alkotásaikon, sajátos stílusban és vegyes technikákkal.

A modern gyűjteményünkben az objektművészet körébe tartozó tárgyak is képviseltetik magukat. Ezek között említjük Móder Rezső *Bartók asztala* című 1989-ben készített munkáját, amely térben összehegesztett vékony acéllemezből vágott darabokból áll. Móder munkásságát a '80-as évektől végigkíséri a dunaújvárosi Vasműből származó, és arra utaló acélelem, amit gyakran a Bartók-témával is összekapcsolt.¹⁸

¹⁸ BORDÁCS, 2005. 16.

23. kép Swierkiewicz Róbert: *Allegro barbaro*, 1987

Swierkiewicz Róbert *Allegro Barbaro* című ready-made-je egy újrahasznosított zongorafedélből készült 1987-ben. (23. kép) Az alkotás nem csak a már említett *Bartók a képzőművészetben* című kiállításon szerepelt, hanem 2006-ban helyet kapott a Párizsi Magyar Intézetben rendezett *Hommage á Bartók* című tárlaton is, amelyen 12 magyar kortárs képzőművész Bartók és zenéje által inspirált műveiből nyílt tárlat a zeneszerző születésének 125. évfordulója alkalmából.

Az objektművészet eredete a kubista applikációkhoz, Marcel Duchamp (1887–1968) francia művész ready made-jeihez, a dada tárgyegyütteseihez és a szürrealisták talált tárgyaihoz nyúlik vissza. Gyűjteményünkben Kádár József *Hommage á Bartók* című kékre festett hegedűje – Swiekiewicz munkájához hasonlóan – egy műalkotássá átalakított, újraértelmezett használati tárgy.

A múzeum képzőművészeti gyűjteménye, ahogy láttuk, rendkívül heterogén anyag. A Zenetörténeti Múzeum gyűjteményének megismerése, feldolgozása, kutatása rendkívül fontos és szép feladat egy művészettörténésznek, hiszen a bemutatott gyűjtemények alapján is látható, hogy a Múzeum az 50 éves fennállása alatt szép számú és kiváló minőségű műtárgyakkal gyarapodott. Major Ervin hagyatéka már az alapításkor megalapozta a múzeum képzőművészeti gyűjteményét, majd az évtizedek alatt a vásárlások mellett folyamatosan gyarapodtunk művészek, műgyűjtők és műpártolók jóvoltából zenei témájú műalkotásokkal.

Fotók: MTA BTK ZTI Zenetörténeti Múzeum[©] és Tihanyi-Bakos Fotó Stúdió[©]

A szerzőről:

Borz Zsófia művészettörténész, muzeológus, az MTA BTK Zenetudományi Intézet Zenetörténeti Múzeumának fiatal kutatója, emellett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandája.